

Waarom halfstammen vroeger werden aangeplant

Wat zijn halfstammen?

De aanleiding voor dit artikel was een vraag van een NPV-lid dat graag wilde weten hoe het precies zit met halfstammen en waarom deze in het verleden werden aangeplant, een en ander in relatie tot hoogstammen. Op verzoek van de redactie hebben verschillende mensen met kennis en ervaring op dit gebied een bijdrage geleverd, allen met hun eigen invalshoek. Een enthousiaste fruitliefhebber legt uit waarom halfstammen in het verleden werden aangeplant en een gepassioneerde hoogstamdeskundige die al meer dan twintig jaar beroepsmatig in het hoogstamfruit bezig is, vult het verhaal aan met een stukje geschiedenis over het gebruik van fruitbomen bij boerenboomgaarden.

Laag-, midden- en hoogstam

Bij de begrippen hoog-, half- en laagstam denk je vaak aan verschillen in groeikracht. Dat is tegenwoordig ook wel het geval, maar vroeger hadden die termen alleen betrekking op de lengte van de stam en werden voor alle types fruitbomen zaailingonderstammen gebruikt. De verschillen werden veroorzaakt door de hoogte waarop de jonge fruitboom op de kwekerij werd getopt. Bij hoogstam was een gebruikelijke hoogte 1,80 meter of hoger, bij halfstam zat dat ergens tussen de 1,00 en 1,50 meter en daaronder sprak men niet over laagstam, maar over struiken. Al deze vormen konden uitgroeien met dezelfde grote kronen. De hoogte waarop men een fruitboom topte en daarmee bepaalde hoe hoog de kroon van de boom zou beginnen, had vooral praktische redenen. Hoogstammen gingen goed samen met het houden van vee. In boomgaarden met schapen of in meer gespecialiseerde boomgaarden had vaak een wat lagere boom de voorkeur, want mits je ze intensief snoeit, kunnen zij dicht bij elkaar geplant worden. Zij waren gemakkelijker om mee te werken: snoei, verzorging en pluk vergden weinig klimwerk. De meeste bomen ontwikkelden zich langer dan een mensenleven en werden naar onze huidige maatstaven meestal nauwelijks verzorgd...het fruit was een welkom bijkomend voedsel en alles werd ge-

bruikt. Vaak werd nieuwe aanplant van hoogstambomen de eerste tien jaar gecombineerd met akkerbouw —(bijvoorbeeld suikerbieten)— onder en tussen de bomen in. Daarna werd er gras ingezaaid.

De halfstamboom werd van oudsher vooral gebruikt bij de huis- en boerenboomgaarden, bijvoorbeeld in de kalverweitjes bij het boeren erf. Onder dergelijke bomen kun je nog kal-

veren, varkens en schapen weiden. Ook kom je die nogal eens tegen in de veenweidegebieden met hogere grondwaterstanden, waar je liever wat minder hoge, dus minder zware bomen hebt (omdat die daardoor vaak scheef zakken, red.)

Nog een overweging om in plaats van hoogstammen bomen op halfstamhoogte te houden kan zijn de lagere windgevoeligheid in open en winderige gebieden.

Gerichte fruitproductie

De overgang van fruitbomen en boomgaarden in een extensieve situatie naar gerichte productie van fruit ligt ergens vanaf 1900. De fruitteelt werd gaandeweg grootschaliger

Halfstam appels en peren in schapenweide. Gestel begint op ca. 150 cm.
Foto Wino Evertz.

en gespecialiseerder in de twintigste eeuw: gespecialiseerdere fruittelers begonnen grotere aantallen van minder variëteiten effectiever te telen. Per land en streek verschilt dit. Van de meeste kleine gemengde bedrijven waarvan fruitteelt geïntegreerd deel uitmaakte, ging het in Zeeland naar steeds grootschaliger bedrijven, die zich ook meer en meer begonnen te richten op een bepaalde fruitsoort, zoals appel of peer. Waarschijnlijk waren Zuid Beveland en Walcheren het vroegst. Ook hier en daar in Vlaanderen begon deze ontwikkeling al tussen de twee Wereldoorlogen. In de meeste fruitteeltgebieden van Nederland en België duurde het tot in de jaren vijftig, of zelfs jaren zestig, dat een meer intensieve fruitproductie zich begon te ontwikkelen.

Professor Sprenger

De beroemde Wageningse professor A. M. Sprenger (1881-1958) geeft in zijn "Leerboek der fruitteelt", uitgegeven in 1948, een aardig beeld van de boomvormen die in het verleden

gebruikt werden in de gebieden met fruitteelt en vooral van de regionale verschillen in bedrijfsvoering en soorten bedrijven. Tot na de Tweede Wereldoorlog kwam vooral fruitteelt voor met hoogstammen op gemengde bedrijven in Midden-Nederland waar in het rivierengebied de belangrijkste fruitgebieden lagen/liggen, en ook in Limburg. In Zeeland was dat duidelijk anders: daar bestond al voor de Tweede Wereldoorlog intensievere fruitteelt met bijvoorbeeld halfstammen met bessenonderteelt en waren er boomgaarden met struikvormen (vaak al met zwakkere onderstam).

De halfstamhoogte had twee voordelen ten opzichte van de hoogstam: door de lagere hoogte was er relatief meer tijd voor intensiever snoeiwerk en daarmee werden ook hogere opbrengsten mogelijk.

In de jaren dertig van de vorige eeuw werd onder leiding van professor Sprenger geëxperimenteerd met struiken op zaailingonderstam, geplant op vijf meter van elkaar, en met appelhoogstambomen met

slechts één etage.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er in Midden-Nederland ook nog volop productiehoogstamboomgaarden aangeplant, die nu nog terug te vinden zijn (of restanten daarvan). Vanaf de jaren vijftig werden de hoogstam- en halfstamboomgaarden grootschalig geroooid (met EU-premies in de jaren zestig) en zijn de al bestaande laagstamboomgaarden (met spilvormen en zwakke onderstammen), overgebleven en verder uitgebreid.

Moderne fruitteelt

Eigenlijk kun je deze lijn doortrekken naar de huidige grootschalige laagstamaanplanten. De ontwikkeling naar algemeen verkrijgbare zwakgroeiende onderstammen (M9 voor appel, Kwee C voor peer en Gisela 5 voor kers enzovoort) is vrij recent en snel toegepast in de beroepsteelt, omdat grootschalige fruitteelt met grotere opbrengsten daardoor mogelijk werd. Het liefhebbersverhaal is hier nauwelijks van belang. Commerciële fruitteelt is tegen-

Oude halfstam peer Louise Bonne d'Avran-ches in stadstuin. Foto Marianne van Lienden.

Halfstammen bij Museumboerderij Kampereiland, Foto Marianne van Lienden.

woordig iets geheel anders. Zelfs het woord laagstam is er al in onbruik. Bij appels hebben de moderne fruit-telers het over spilvormen en knip-bomen en bij peren is een heel kleine speciale leivorm (V-haag) regelmatig de standaard.

De aankoop van een halfstam

Voor de liefhebber van historische fruitrassen zijn de beschikbare ruimte en dus de rol die een fruit-boom speelt in het gebruik van de ruimte het belangrijkste criterium bij de aanschaf van een fruitboom. Er wordt vooral gelet op de verwach-te grootte van de boom bij de vraag of je beter wel of niet een halfstam kiest. Een boom waarvan de vertak-king begint op circa 1,50 meter kan geënt zijn op eenzelfde zaailingon-derstam als een hoogstam. Ook kan een matig of zwak groeiende onder-stam gebruikt zijn, zoals een MMro6 voor appel of een St. Julien-A voor

onder andere pruim. Een minder sterk groeiende onderstam, meest-al vegetatief verkregen, zal een be-scheidener boom geven en iemand die een forse boomgaardboom ver-wacht dan mogelijk teleurstellen.

De kroonhoogte van een fruit-boom is maar één aspect. Vooral de groei-eigenschappen van het ras in combinatie met de groeikracht van de onderstam bepalen hoe groot een boom zal worden. Naast de groeikracht van de boom kunnen ook het bodemtype, klimaatfacto-ren, vruchtkwaliteit en gezondheid van het ras bij de keuze van een onderstam van invloed zijn. Als je bijvoorbeeld een peer als halfstam koopt met het idee dat dit een klei-ne boom blijft, doe je vaak een mis-koop: de meeste halfstammen staan op zaailingonderstam of op een matig sterk groeiende vegetief ver-meerderde onderstam waardoor de

bomen een bijna net zo grote kroon krijgen als hoogstammen, alleen met een kortere stam. Omgekeerd, als je een appel als halfstamboom koopt met het idee om een ouder-wetse (grote) halfstamappelboom te krijgen, doe je meestal een miskoop omdat die vaak op een zwak groei-eende onderstam, zoals MMro6, staat en dus klein blijft.

Met bijdragen van onder meer Wino Evertz en Otto Vloedgraven